

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVII

Св. 3–4 (2016)

САДРЖАЈ

Чланци

Грамматика

Напомене о временским облицима у језику Лазе К. Лазаревића (РАДОЈЕ СИМИЋ) 1–18

Учење М. Стевановића и старијих синтаксичара о „пређашњим временима“ у српском језику – и њихов значај (ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ) 19–31

Девербативне именице с каузалним значењем у публицистичком и књижев-ноуметничком стилу (ВЕСНА Д. ФИЛИПОВИЋ) 33–47

Лексикологија и лексикографија

Израда речника писаца као допринос познавању лексикона (на примеру про-зе Видосава Стевановића) (САЊА Ж. ЂУРОВИЋ) 49–71

О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа *јајшо*, *крго*, *рој*, *сџаго*, *чојор* (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ) 73–88

Природа асоцијативне везе антонимâ (БОЈАНА Д. ТОДИЋ) 89–103

Прикази

Елизабета Бандиловска Ралповска, *Парадигматските односи кај описните придавки во македонскиот јазик* (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ) 105–108

Уз ново издање: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко поље* (СЛАВКО Ж. СТАНОЈЧИЋ) 109–117

Неђо Јошић, *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (СТАНА РИСТИЋ) 118–122

- Наташа Вуловић, *Српска фразеологија и религија: линвокултуролошка истраживања* (ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋ) 123–132
- Горан Зељић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику* (БОЈАНА Д. ТОДИЋ) 133–137

Прилози

Одбор за стандардизацију српског језика

- Одбор за стандардизацију српског језика: циљеви, задаци и актуелни проблеми (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 139–142

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

- Зависна реченица с везником *без да* 143–146

УДК 811.163.41'367.622'37
811.163.41'38

ВЕСНА Д. ФИЛИПОВИЋ*

Оригинални научни рад
Примљен 11. новембра 2016. г.
Прихваћен 9. децембра 2016. г.

ДЕВЕРБАТИВНЕ ИМЕНИЦЕ С КАУЗАЛНИМ ЗНАЧЕЊЕМ У ПУБЛИЦИСТИЧКОМ И КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКОМ СТИЛУ

У раду се говори о падежним конструкцијама с девербативним именицама за исказивање семантичке категорије каузалног значења у књижевноуметничком и публицистичком стилу српског језика. Циљ овог рада је да се опише и упореди употреба конструкција с девербативним именицама са значењем каузалности у текстовима ова два стила, као и да се добијени резултати упореде са већ постојећим подацима у литератури о девербативним именицама као кондензаторима реченичног значења.

Кључне речи и изрази: српски језик, језичка кондензација, номинализације, девербативне именице, каузално значење, књижевноуметнички стил, публицистички стил.

Девербативна именица представља стандардно средство за кондензовање реченичног значења у савременом српском језику. Процес језичке кондензације карактеристичан је за савремене европске језике, па и за савремени српски језик. Појам језичке кондензације у лингвистичку литературу увели су чешки лингвисти представници Прашког лингвистичког круга, а потом су га развили њихови идејни настављачи. У новије време феномен језичке кондензације све више привлачи пажњу лингвиста. Теоријски појам синтаксичке кондензације у лингвистичку литературу увео је и развио Матезијус. Проу-

---

* Докторанд на Филозофском факултету Универзитета у Нишу

чавање ове појаве подразумева испитивање језичких средстава која служе сажимању исказа, односно кондензовању реченичног значења – а при том немају одговарајућих формалних обележја предиката (Радовановић 1977/I: 70). Независно од представника Прашког лингвистичког круга о појмовима сродним синтаксичкој кондензацији расправљају и теоретичари генеративистичке лингвистичке оријентације. Генеративисти говоре о одговарајућим вербалним дубинским структурама као и о непосредним трансформационим поступцима, којима се ове преводе у површинске односно номиналне. Они и устављавају општи појам *номинализације* (енгл. *nominalization*) као важан теоријски термин (Радовановић 1977/I: 83). Проучавање ове појаве подразумева испитивање језичких средстава која служе сажимању исказа, односно кондензовању реченичног значења – а при том немају одговарајућих формалних обележја предиката (Радовановић 1977/I: 70). У резултату деловања таквих процеса реченични исказ са вербалним предикатом замењује се нереченичним (нпр.: *Авион ђолеће / Полећиање авиона...*) (Радовановић 1981: 251).

Проучавање феномена номинализације актуелно је и у нашој лингвистичкој литератури. У последње време о номинализацијама код нас су писали Милка Ивић, Милорад Радовановић, Срето Танасић, Наташа Бугарски (Киш) и други. Из нешто другачије перспективе о овој проблематици говори се у књизи Биљане Марић. Она појаву сагледава као вид синтаксичке деривације – настанак именичких речи од глаголских речи. У складу с тим, значајно место посвећује томе како се инвентар именица повећава захваљујући процесу реченичне кондензације, а онда се бави и синтаксичким функцијама девербативних именица у реченици – у руском и српском језику (Марић 2012). Срето Танасић се бавио посебно питањем исказивања агенса уз девербативне именице (1996), избора и распореда средстава за исказивање субјекта и ближег објекта у номинализованим конструкцијама (2010) и појавом кондензације у језику једног писца (2013). Треба поменути и обимније истраживање девербативних именица у српском и словеначком језику које је обавио Борко Ковачевић у својој још необјављеној докторској дисертацији. Он се бави поткатегоризацијом девербативних именица и синтаксичко-семантичким својствима појединих поткатегорија. Ту истиче као посебно значајну поткатегорију девербативних именица које значе догађај: оне имају највише средстава које има и глагол (Ковачевић 2012).

У нашој лингвистичкој литератури појава девербативних именица као кондензатора реченичног значења на теоријском плану детаљно је проучена. Обиман рад на ту тему, монографију, под насловом *Именица у функцији кондензације*, објавио је Милорад Радо-

вановић. У том раду он је дао основне теоријске поставке о девербативној именици као кондензатору реченичног значења, као и исцрпне класификације сваког значења и све поткрепио великим бројем примера из различитих функционалних стилова. (О функционалним стиловима детаљно говори Тошовић 2002; М. Радовановић има класификацију функционалних стилова врло сличну Тошовићевој.) Под номинализацијама он подразумева процесе који воде појављивању номиналних средстава, уместо вербалних у исказима природних језика. Може се рећи да је овом монографијом М. Радовановић увео проблем реченичне кондензације не само у српску него и уопште словенску језичку науку, како он оцењује: „Може се слободно рећи, данас, да је захваљујући и том мом ондашњем бављењу феноменом номинализација, у дескриптивном и експланаторном погледу барем, у то време српски језик био веома исцрпно, можда и најподробније представљен, како у словенском, тако и у ширем лингвистичком свету уопште“ (Радовановић 2007: 8). Међутим, поред доброг теоретског описа ове појаве карактеристичне за савремени српски језик, пред науком остаје да се она испита и опише на репрезентивном и функционалностилски разноврсном корпусу. У вези са овом појавом треба напоменути и то да се реченична кондензација не врши само помоћу девербативних именица већ се она може вршити и помоћу деадјективних именица, што истиче М. Радовановић у својим радовима о номинализацијама (нпр.: *Учинио је **и**о из љубоморе / заио ш^ио је био љубоморан*). О овом типу реченичне кондензације говори се детаљно у раду Н. Бугарски (Бугарски 2004).

Као што смо рекли, девербативна именица представља стандардно средство за кондензовање реченичног значења у савременом српском језику. То потврђује општу тенденцију номинализовања исказа у нашем језику. Појаве о којима је реч упућују и на то да је доста висока фреквенција појављивања номинализованих исказа у односу на вербална средства, па и појава девербативне именице као кондензатора у савременом српском језичком стандарду. Оваква појава девербативне именице у савременом српском језику у пуној је сагласности са општим тенденцијама забележеним у савременим европским језицима и настаје као резултат функционисања језика у савременом друштву, па је највише повезана са функционалним раслојавањем стандардних језика.

На основу испитиване грађе М. Радовановић је дошао до закључка да су различити функционални стилови неједнако подложни процесима номинализације, стога можемо закључити да су и девербативне именице неједнако заступљене у улози кондензатора реченичног значења. Процесима номинализације највише погодују науч-

ни, новинарски, административни, правни, политички и други, како их М. Радовановић назива, „специјални“, односно „посебни“ стилови језичког стандарда, док је за књижевноуметнички стил овај процес мање карактеристичан. Битан податак на који нам он скреће пажњу јесте да је фреквенција појављивања девербативне именице у улози реченичног значења у текстовима било ког функционалног стила двоструко већа него у литерарним делима.

М. Радовановић истиче да постоји и неколико екстралингвистичких погодности за употребу девербативних именица, а оне су: интелектуализованост, уопштеност и апстрактност тематике. Он даље каже да ово подразумева да су у питању посебне процедуре мишљења, које приликом избора језичких средстава као битне критеријуме постављају: економичност, синтетичност, безличност, неовременост, немодалност, статичност и сл. О томе се посебно говори у раду Радовановић 2007. Девербативна именица се може појавити у различитим падежним облицима – слободним и везаним. Предлошке (везане) падежне конструкције се показују погоднијим од слободних да заступају девербативну именицу у функцији кондензатора реченичног значења. По подацима које доноси М. Радовановић у свом раду, девербативна именица се као кондензатор реченичног значења најчешће јавља у локативу и генитиву (ови примери чине две трећине укупних његових примера), затим следе инструментал и акузатив, а најмање фреквентни су номинатив и датив. М. Радовановић је у помињаној монографији дошао до податка да су у српском језику процесу кондензовања најподложнија значења темпоралности, каузалности, и рани видови значења пропратне околности.

Предмет овог рада јесу девербативне именице као кондензатори реченице са каузалним значењем у књижевноуметничком и публицистичком стилу српског језика. Циљ рада је да се на основу релевантне литературе и анализе грађе из савремене српске књижевности као и из одређених дневних листова и недељника опише, истражи и упореди употреба конструкција с девербативним именицама са значењем каузалности у књижевноуметничком и публицистичком стилу, као и да се добијени резултати анализе нове грађе упореде са већ постојећим подацима у литератури о девербативним именицама као кондензаторима реченичног значења.

Девербативна именица се као кондензатор каузалног реченичног значења појављује у неколико падежних конструкционих могућности, од којих су примерима, по М. Радовановићу, најзаступљеније и најстабилније: **због + Ген., усл(и)јед + Ген., из + Ген., од + Ген., у + Лок.** Под одређеним семантичким и синтаксичким условима узрок корелативне предикације могу сигнализovati и мање про-

дуктивна конструкциона решења: **по + Лок., на + Акуз., Ø + Инстр., без + Ген. и под + Инстр.** У дубинској структури површинских каузалних падежних конструкција са девербативном именицом реконструише се субординирана каузална клауза типа *Зайіо шійо*, као њихова базична семантичка репрезентација. При том девербативној именици из површинске структуре исказа у дубинској структури одговара еквивалентни финитни глаголски облик у позицији предиката реконструисане каузалне клаузе. Сигнал каузалног значења у дубинској структури биће везнички елемент *Зайіо шійо* који је у свим случајевима осим у једном у површинској структури заступљен одговарајућим предлошким решењем (Радовановић 1977/1: 127). У дубинској структури субординирана клауза нам даје податак о узроку корелативне предикације, док њу у површинској структури заступа одговарајућа падежна конструкција са девербативном именицом као кондензатором реченичног значења у позицији адвербијалног конституента.

Следи анализа грађе прикупљена из наведена два језичка стила. У прикупљеној грађи из наведена два функционална стила пронађени су следећи примери девербативних именица које врше функцију прилошке одредбе за узрок:

због + Ген. [←Зато што + Гл.]

Не *збої срамоїе*, ђаво да је носи, ни *збої* моје *їуїе*, удавила бих је, већ *збої сїпраха* од старости без игде ичега (Селимовић: 78). Толико је било радости у њима *збої* те дуго очекиване *срїїи* да су се одједном постидјели једно пред другим и пред синовима (И. = Исто: 96). Стидјели су се *збої вишка* ликовања, потпуно непотребног (И.: 100). Служавка није знала да ли је *збої* мужевљеве *срїїи* кивна на све људе и на сав живот... (И.: 113). А знате ли, Катарина, да је господин Ружић дао служавки отказ, вјероватно *збої* недоличног *їонашања* (И.: 118). Ако се врати стидјеће се сам себе, више *збої* малопређашњег *одушевљења* него због ичег другог (И.: 132). Након што Скупштина Војводине није прихватила закључке...да се смене сви који су одговорни *збої* великог *кашњења* у набавци медицинске опреме за „Каменицу 2“... (Новосадски дневник, 22. јун 2015: 3). Зато данас нећу да се бавим неправдом, нити да кукам *збої* те политичке *одлуке*... (И., 26. јун 2015: 2). *Збої* његовог бахатог *їонашања* и неодговорне политике коју води у Војводини, он за све остало има времена, а најмање за грађане... (И., 27. јун 2015: 3). Младеновић, који је и заменик градоначелника, прекјуче је једногласном одлуком Председништва искључен из ДСС-а *збої*, како је наведено, *кршења* Статута, и *нейошїовања* одлука органа те партије (И., 1. јул 2015: 3). Угрожен је елементарни опстанак установе... наводи се у саопшењу Управног одбора који протестује *збої* та-

квог *постујка*... (Политика, 30. јун 2015: 13). Ванредна ситуација *збој појлава*... није заобишла Ниш (Народне новине, 26. јун 2015: 8). Готово све прекршајне пријаве су поднете *збој сумње* да су државни функционери и службеници повредили члан 46... (И., 4–5. јул 2015: 9). Мичел Доналд није јуче тренирао *збој прехладе* (Спортски журнал, 17. фебруар 2016: 3). Уз напомену да се од повреде опоравио стандардни везиста Новица Максимовић, ван строја су *збој повреде* двојица нападача... (И., 17. фебруар 2016: 4). Очекујемо одговор када ће просветним радницима бити враћен део плата, која им је одузета *збој мера штедње* (Данас, 22. јун 2015: 5). Београдска полиција ухапсила је службеника банке из Лазаревца... *збој сумње* да је са рачуна клијената узео 243.181 евра (И., 30. јун 2015: 7). Он је *збој* својих левичарских *убеђења*... завршио у Јасеновцу (Печат, 7. август 2015: 11). Опозвани су, *збој истека* мандата, амбасадори из Шведске... (НИН, 20. август 2015: 17).

Релативно велики број примера наведен је и ради илустрације чињенице да је широк репертоар девербативних именица које долазе у овој конструкцији кад она има узрочно значење. Ова конструкција предлога *збој* с генитивом сматра се за једну од основних предлошко-падежних конструкција којим се исказује узрочно значење без обзира на то да ли су у питању девербативне или друге именице (в. Ивић 1954; Ковачевић 1988).

усл(и)ед + Ген. [←Зато што + Гл.]

М. Радовановић скреће пажњу на чињеницу да је ова предлошка конструкција у савременом језику заменљива, у свим примерима са конструкцијом *због* + **Ген.** То исто важи и у обрнутом смеру, али само дотле док је реч о девербативној именици у функцији кондензатора реченичног значења, као центру ових конструкција. У испитаној језичкој грађи пронађен је један пример са овим конструкционим моделом у публицистичком стилу:

Његов лекар... напомиње да су налази лоши и да му је у једном моменту, *услед пада* имунитета, живот био угрожен (Данас, 2. јул 2015: 5).

Судећи по ономе што показује наша анализирана грађа, могло би се рећи да савремени језик даје предност конструкцији *због* + **Ген.**

из + Ген. [← Зато што + Гл.]

Тамна жена је ишла корак иза блиједје госпође, ваљда *из поштовања* (Селимовић: 105). Која од вас, девојке, има риђег брата Антонија, који је *из очајања* отишао у Абисинију... (Булатовић: 26). Не боре се ни *из уверења*, ни из идеала... (И.: 26).

Не *из* истог *убеђења*, не *из* исте *арђументације*, али је било моментата када је већина била за то да се уздрма читава прича (Новосад-

ски дневник, 27. јун 2015: 3). Неки цртају *из убеђења* оно што виде... (Политика, 29. јун 2015: 13). У жељи да заједно реше проблем, али и *из немоћности* да напусте школску зграду, ученици почињу да комуницирају... (И., 2. јул 2015: 12).

Наведени примери потврђују да се ова конструкција карактеристична за исказивање узрока јавља у оба посматрана функционална стила.

од + Ген. [←Зато што + Гл.]

Ударен од коња више колена, пре неки дан кад је почео да скупља делове пука, још се буди ноћу *од бола*, али тај бол умине брзо, као и страшна малаксалост изнуреност у костима, *од умора* (Црњански: 120). Подбулих очију *од њлача*, сва оронула од ужаса... она се није дала одвојити од њега (И.: 121). При слабој светлости жишка он је виде, онако збуњену *од сна*... (И.: 122). Њени пољупци, плахи и луди, који су му падали у лице и под грло, били су мокри *од њлача* (И.: 122). Разљућен *од све те њомаме* женске он је одгурну... (И.: 123). Уморан *од јахања и журбе*, сад је погледа је другим очима и пришавши јој поче да је љуби... (И.: 126). Љубећи га устима мокрим *од њлача*, што више нису могла да се затворе на пољубац, већ су била отворена и опуштена, *од дрхњања*, гледала га је очима изврнутим, у којима се видела само беоњача, без њених модрих дужица и великих зеница (И.: 127). Чим је узјахао, вративши своју ћерчицу, сав умор од последњих непроспаваних ноћи, *од сиремања и јахања*, седе му као за врат, на коња (И.: 130). Врућих удова и запаљених вратова *од хода* и терета они су пошли у ноћ задивљени, очарани близином вароши... (И.: 135). Запамтио је само неку крезубу бабу која се тресла *од њлача*, док се он праштао са женом (И.: 143). Изнурен *од бола* под коленом, на који се није обазирао, седео је, тако, клонуо још дуго без снаге да заврши облачење и припаше оружје (И.: 143). Они су дрхтали *од сираха*, а и он је дрхтао *од сираха*, узвикнувши... (И.: 146). Урлајући *од бола*, а везаних руку, крвав, трчао је тешко, вијајући се, савијајући се, и љуљајући се... (И.: 148). Тек кад чу да ће снаха да му роди... пође да их види, изнурен *од њушовања, њрловања* и подлости, на које беше навикао (И.: 160). То није била она дивна жена са малим дететом, коју је био пољубио сав дршћући *од грешне жудње*, задивљен и тужан (И.: 166). Над челом и носем она је имала неки сјај, *од шрејшања* светлости, што му се каткад чинио као бела, свилена млетачка образина (И.: 167). Мучећи се око ње пожутео *од надничења ичекања*, сав бедан у свом плавом кафтану Аранђел Исакович се реши на додире (И.: 172). И као што се она превијала у грчевима, *од жуди* за мужем љубећи му груди, врат и уши безумно и покорно... (И.: 174). Она је врискала *од сираха*, да не умре и не остави је без заштите... (И.: 175). Јесу ли побеснели *од њује?* (Селимовић: 73). Страдао би на

било који начин, умро би *од њића*, био би убијен у тучи, скочио би са стене у море (И.: 76). Она се укочила *од сѝраха*, знала је да треба да удари још једанпут, али у рукама није било снаге, сва је истекла с његовом крвљу (И.: 77). Тресла се кућа од крова до подрума *од* те бјесомучне *свирке*, а у њиховој соби се разговјетна ријеч није могла изговорити *од буке* (И.: 98). Не узимај ми је, молим те, умрећу *од шѝје* (И.: 136). И ту се хамди бег лако загргну и закашља *од* прикривене *љушће*... (Андрић: 12). Тако је требало безброј пута пројахати мирно и достојанствено, стрепећи у себи *од мржње* и зле равнодушности... (И.: 32). *Од* тих *сукоба* тако супротних интереса, веровања тежњи и надања стварало се једно грчевито клупко... (И.: 17). У малом чамцу што преко Саве ме у црној ноћи превози, видим, и како весла плљускају, чујем, и како су моји пратиоци скроз онемели *од ишчекивања* најгорег, чувствујем (Велмар-Јанковић: 36). Старили су *од мисли*, не *од радосѝи* (Павић: 9). Слушао је своје хртове како се ноћу смеју у сну и често плакао глођући сабљу *од муке* што нема порода (И.: 58). И када се царица *од сѝраха* и шума крила пробудила, најави је угледала цара... (И.: 67). И док је он Сицилијанац и Калабрез, стењао и млатио шакама по пепелу, твоје ножнице су *од сѝраха* подрхтавале (Булатовић: 8). Он заплака *од умора* (И.: 12). „Његово место баш заудара“, рече други војник љуљајући се *од сѝраха* (И.: 30). Носнице су му се шириле *од мириса* женског зноја, војничких помада, јода (И.: 34). „Пијан сам *од сусреѝа* са вама“ (И.: 41). „То је *од дима*, најдража“ (И.: 46). Spartaco Allegretti се стресе *од сѝраха* и *сѝудени* (И.: 53). Али *од смрага* нису могли да ми приђу, нити им је било лако да ме погоде (И.: 55). Ричард Гир им је честитао и на томе што је бивши чешки председник... поздравио далај ламу у својој земљи, иако многи други светски лидери *од сѝраха* да не поремете односе са Кином, то нису смели (Политика, 5. јул 2015: 11). Мој је глас тада дрхтао *од узбуђења и сѝрејње* (Данас, 23. јун 2015: 5). Његово здравље не би требало да трпи никакву штету *од* његовог *ѝоврајка* у Хаг... (И., 25. јун 2015: 5).

Ова конструкција је доста распрострањена. Иако смо један део грађе из књижевноуметничког стила изоставили због великог броја примера, навели смо доста примера који илуструју *разноврсносѝ именица* које долазе у овој конструкцији, а и као доказ њене велике фреквенције у том функционалном стилу, што досад у литератури није истицано. Милка Ивић у поменутом раду такође конструкцију *од + Ген.* наводи као типичну конструкцију за одређене типове узрочног значења.

у + Лок. [←Зато што + Гл.]

У немојћносѝи да га побије он је само муцао... (Андрић: 58). Нисам са њом, почем морам *у хѝињи* написати и одаслати писма Све-

тлом Баби мом... (Велмар-Јанковић: 21). Изгледа ми да је то ономадне било кад сам у **хийњи** из Београда у Земун у чамцу прешао, од Вучића склањајући се (И.: 34). У **свађи**, с братом који се био населио у Земун, а решио да се купи једна велика кућа у Будим граду... (Црњански: 142). У **негосџејку** намештаја и тканина употребљени су турски сандуци ћилими и босанско платно (Андрић: 64). Ја не знам да ли ти је досада зарасла срећа или није, али знам да и данас живи једна прекрасна жена Витача Милуг, коју си својевремено напустио у **негосџајку** храбрости (Павић: 50).

У **жељи** да рашчистимо ко је надлежан, а ко није, успоставили смо преписку... (Политика, 3. јул 2015: 13). У **жељи** да заједно реше проблем, али и из немогућности да напусте школску зграду, ученици почињу да комуницирају... (И., 2. јул 2015: 12). Објављивање класика у нашој средини... увек носи и изванредан ризик, јер поједини издавачи у **жељи** да што пре дођу до зараде користе старе преводе без консултовања преводиоца... (И., 30. јун 2015: 13). У **негосџајку** доказа, остаје лични утисак... (Илустрована политика, 28. јул 2015: 56).

Конструкција **у + Лок.** специјално је обележје посебних функционалних стилова: правног, административног, новинарског, политичког и научног. Ова предлошко-падежна конструкција са девербативном именицом је заменљива са три генитивна предлошка решења (*збој, од и из*). Нпр.: **у несџашици** // *збој несџашице, у журби* // *од журбе, у сџрејњи* // *из сџрејње*. Конструкција **у + Лок.** може бити замењена глаголским прилогом садашњим, као и конструкцијом моделом **с + Инстр.** Нпр: ... већ га прекорачују **у џежњи** да га битно мењају // *Тежећи* // *С џежњом* [←При том теже // Зато што теже] (Радовановић 1977/І: 138).

По мишљењу М. Радовановића у каузалне падежне конструкције са девербативном именицом у улози кондензатора реченичног значења могу се уврстити под одређеним условима и ограничењима и неке друге падежне конструкције које секундарно имају и каузално значење: **по + Лок., на + Акуз., Ø + Инстр., без + Ген. и под + Инстр.** Ове конструкционе моделе М. Радовановић означава као граничне, па се у реконструкцији ових модела могу уочити поред каузалног и значење типа „основ“, „критериј“, значење средства и услова. Треба напоменути и да М. Радовановић у своме раду *Именица у функцији кондензатора* сва три ова значења посматра као засебна и у њих укључује и наведене конструкционе моделе констатујући да интерферирају са значењем узрока и да је понекад, заиста, и тешко одговарајуће примере строго разграничити (поготову без увида у шири контекст) (Радовановић 1977/ІІ: 88). С друге стране, М. Ковачевић

ова значења посматра у оквиру узрочно-семантичког поља. У испитаној језичкој грађи пронађени су примери за све граничне моделе.

Конструкциони модели **по + Лок.** и **на + Акуз.** су на граници са значењем типа „основ“, „критериј“.

по + Лок. [←Зато што + Гл.]

Поручио је најбоља вина из града, свилене бомбоне у великим бомбоњерама, парфеме *по њеној жељи*, веш од синтетике, велики грамфон са мноштвом плоча... (Селимовић: 76).

По мишљењу М. Радовановића овај конструкциони модел се везује за одређене лексичке јединице као нпр. *налої, наредба, воља, жеља*... Као што смо већ рекли, овај конструкциони модел се означава као гранични (узрок и значење „критерија“, односно „основа“) и заменљив је конструкцијом **на основу + Ген.** То потврђује и наведени пример из грађе. М. Радовановић истиче да је ова конструкциона могућност као кондензатор каузалног реченичног значења сасвим маргинална. Ово се доказује изразитом непродуктивношћу овог модела. Ипак, М. Ковачевић налази примере ове конструкције код неких писаца из друге половине 20. века (Ковачевић 1988: 132).

на + Акуз. [←Зато што + Гл.]

За овај конструкциони модел у испитаној језичкој грађи пронађени су следећи примери:

И коначно, на дневни ред је, *на инсистирање* приштинске стране, стављен мост... (Новосадски дневник, 23. јун 2015: 2). Председница Скупштине Србије... најавила је јуче да ће премијер... и чланови Владе Србије, *на његов захтев*, наредног четвртка одговарати на питања посланика (И., 26. јун 2015: 3). Председница Скупштине Србије... сазвала је, *на захтев* Владе, 12. ванредно заседање парламента... (И., 30. јун 2015: 3). *На захтев* корисника јавног превоза промењен је полазак у 5 : 20... (Народне новине, 1. јул 2015: 7). Голман Степандић кратко је одбио лопту, натрчао Малиновић, али је *на инћервенцију* помоћника, судија Радаковић поништио гол... (Спортски журнал, 18. фебруар 2016: 7).

М. Радовановић напомиње да ова конструкција може редовно да се замени моделом **на основу + Ген.** У питању је, дакле, значење узрока схваћеног као основ за реализовање корелативне предикације (Радовановић 1977/І: 142).

Ø + Инстр. [←Зато што (Тако што // Тиме што) + Гл.]

Па ипак је био изненађен оваквим *разговором* и питао се у себи како један царски конзуларни чиновник треба да поступи у оваквој

непредвиђеној прилици (Андрић: 88). Самци обрађују ћутање као житно поље... јер *ћушањем* можеш до Бога... (Павић: 12).

Одушевљен сам тим сликовитим *сећањем* и живописним *приповедањем*, Лакићевић је предложио Давидову да те успомене запише (Политика, 5. јул 2015: 11).

У дубинској структури, поред значења узрока реконструише се и додатна информација, овога пута о значењу средства, инструмента (Радовановић 1977/I: 141). У српском језику ова конструкција је захваћена процесом који полако води њеном коначном уклањању из употребе. Ипак јавља се и код неких новијих писаца – М. Ковачевић је наводи пример Добирце Ћосића (Ковачевић 1988: 138).

М. Радовановић напомиње да падежне конструкције **без + Ген.** и **под + Инстр.** представљају граничне конструкције каузалног и условног значења.

без + Ген. [←Зато што + нег. + Гл.]

Без искрене женине *јомоћи и учешћа* ишло је то веома споро (Селимовић: 92).

Специфичност овог конструкционог модела јесте негација уз предикат субординиране клаузе у дубинској структури исказа, која, у ствари, заступа информацију о одсуству услова чије је остварење пресудно за реализовање предикације доминирајуће клаузе. При том управо одсуство те околности представља узрок (не)реализовања корелативне предикације (Радовановић 1977/II: 142).

под + Инстр. [←Зато што + Гл.]

Изнурени у најгорим ритамима и *јод ранама* заробљеници су дизали руке (Булатовић: 37).

И напредњак Предраг Матејин би волео да се та жеља испуни... али не *јод пријийском или уценом*... (Политика, 8. јул 2015: 13). Србија сигурно никакве одлуке неће доносити *јод пријийском* (Новосадски дневник, 22. јун 2015: 2). У једном моменту је делегација Приштине хтела да напусти разговоре, али су *јод пријийском* остали... (И., 30. јун 2015: 2). Јовановић је на шампионат у Мађарску отишао без професионалног уговора са клубом, пружио је квалитетне игре *јод командом* Ваљка Пауновића... (Спортски журнал, 17. фебруар 2016: 3). Србија мора да задржи економски и политички систем који њој одговара, а не да беспоговорно, *јод пријийском* прикључења, слуша услове ЕУ (Данас, 23. јун 2015: 5).

У закључку се све речено може свести на следеће. Најбројнији конструкциони модели са каузалним значењем су **од + Ген.** и **због +**

Ген., па следи **у + Лок.**, потом следе конструкције **из + Ген.**, **под + Инстр.**, **на + Акуз.** Пронађен је мањи број примера и за конструкционе модале **О + Инстр.**, **без + Ген.**, **услед + Ген.** и **по + Лок.**, а занемарљива је употреба конструкције **посл(и)је + Ген.** Из овога можемо закључити да су најзаступљенији падежи генитив и локатив. Они модели који се у каузалне падежне конструкције са девербативном именицом могу уврстити под одређеним условима јављају се са малим бројем примера.

На основу поређења броја пронађених примера девербативних именица као кондензатора реченичног значења у књижевноуметничком и публицистичком стилу јасно се може уочити да су примери тих именица у публицистичком стилу бројнији у већини случајева. Чак се у публицистичком стилу јављају два конструкциона модела којих у књижевноуметничком нема – **на + Акуз.** и **услед + Ген.** Конструкцију **због + Ген.** много чешће налазимо у публицистичком него у књижевноуметничком стилу. За конструкциони модел **из + Ген.** пронађен је већи број примера из публицистичког стила. Ови резултати углавном потврђују досадашња запажања о дистрибуцији и фреквенцији тих конструкција у функционалним стиливима српског језика. Другачије стоји са конструкцијом **од + Ген.**, која се јавља са знатно већим бројем примера у књижевноуметничком стилу. Такође, за конструкциони модел **у + Лок.** у грађи је пронађено више примера из књижевноуметничког стила, док је за конструкциони модел **О + Инстр.** пронађен незнатно већи број примера у књижевноуметничком стилу. Ако изузмемо конструкциони модел **од + Ген.**, који се у књижевноуметничком стилу јавио са огромним бројем примера, можемо закључити да испитана језичка грађа показује углавном готово исте резултате до којих је дошао и М. Радовановић у своме раду о девербативној именици да је фреквенција појављивања девербативне именице у улози кондензатора реченичног значења у текстовима било ког функционалног стила двоструко већа него у литерарним делима. Публицистички стил се показао погоднијим за процесе номинализација, што је у складу са општом оценом да је номинализација карактеристичнија за специјалне функционалне стилове. С друге стране, велики број примера девербативних именица са конструкционим моделом **од + Ген.**, затим нешто већа заступљеност још двеју конструкција у књижевноуметничком стилу, као и солидан број примера за остале конструкционе моделе из грађе за књижевноуметнички стил наводе на закључак да су ове именице као кондензатори реченичног значења заступљене и у језику књижевности, тј. да појава реченичне кондензације помоћу девербативних именица у њему није ретка.

Управо велика фреквентност као и појава девербативних именица у свим конструкционим моделима (чак и граничним) и у нашој грађи потврђују већ изнесено мишљење М. Радовановића да је једно од најчешћих значења које је подложно процесу номинализација, поред темпоралног, управо каузално значење. Анализа грађе је посведочила да се ово значење исказује у свим конструкционим моделима које наводи М. Радовановић, различито фреквентним, али нису запажени и неки други модели падежних конструкција. Оно што је грађа показала као ново јесте да се неке конструкције јављају у књижевноуметничком стилу и чешће него у журналистичком, једна чак знатно чешће, што донекле мења уопштени суд о дистирбуцији ових конструкција. Истраживања на још ширем корпусу показале стање у савременом српском језику. То ће омогућити и нешто прецизнији опис појаве реченичне кондензације у савременом српском језику у граматикама, па и изнијансираније нормативне ставове.

ЛИТЕРАТУРА

- Бугарски 2004: Наташа Бугарски, Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика), *Зборник Маџице српске за филолоџију и лингвистику* XLVII/1–2, Нови Сад, 297–404.
- Ивић 1954: Милка Ивић, Узрочне конструкције с предлозима ЗБОГ, ОД, ИЗ у савременом књижевном језику, *Наш језик* V/5–6, Београд, 186–194.
- Ковачевић 2012: Борко Ковачевић, *Синтаксичко-семантичке категорије глаголских именца*, Докtorsка дисертација, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ковачевић 1988: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Сарајево: Svjetlost.
- Марић 2012: Биљана Марић, *Синтаксичка деривација у савременом руском књижевном језику у поређењу са српским*, Београд: Филолошки факултет.
- Радовановић 1977/I–II: Милорад Радовановић, Именица у функцији кондензатора I, *Зборник Маџице српске за филолоџију и лингвистику* XX/1, Нови Сад, 63–144; Именица у функцији кондензатора II, *Зборник Маџице српске за филолоџију и лингвистику* XX/2, Нови Сад, 81–160.
- Радовановић 1981: Милорад Радовановић, Номинализације у српскохрватском језику, *Научни састајник слависти у Вукове дане* 7/1, Београд, 251–259.

- Радовановић 2007: Милорад Радовановић, О „именичком стилу“ у језику и уму, у: Милорад Радовановић, *Стири и нови стиси*, Сремски Карловци – Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 7–26.
- Танасић 1996: Срето Танасић, Исказивање агенса уз девербативне именице, *Јужнословенски филолоџ* XLVII/1–2, Београд, 79–87.
- Танасић 2010: Срето Танасић, Представљање субјекта и објекта при номинализацији, *Јужнословенски филолоџ* XLVII, Београд, 465–480.
- Танасић 2013: Срето Танасић, *О реченичној кондензацији у Травничкој хроници Иве Андрића*, *Српски језик* XVIII, Београд, 35–43.
- Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

ИЗВОРИ

Књижевна дела:

- Андрић: Иво Андрић, *Травничка хроника*, Београд: Просвета, 1981, 9–79.
- Булатовић: Миодраг Булатовић, *Рај је био бољи*, Просвета: Просвета, 1989, 7–77.
- Велмар-Јанковић: Светлана Велмар-Јанковић, *Бездно*, Београд: Стубови културе, 2012, 11–39, 390–431.
- Павић: Миодраг Павић, *Предео сликан чајем*, Београд: Просвета, 1989, 9–79.
- Селимовић: Меша Селимовић, *Осврво*, Београд: Просвета, 1974, 70–140.
- Црњански: Милош Црњански, *Сеобе*, Београд: Просвета, 1966, 119–177.

Публицистика:

- Данас*, дневни лист, Београд, 2015.
- Народне новине*, дневни лист, Ниш, 2015.
- Новосадски дневник*, дневне новине, Нови Сад, 2015.
- Полиџика*, дневне новине, Београд, 2015.
- Сјорџски журнал*, недељник, Београд, 2016.
- Илусџрована џолиџика*, недељник, Београд, 2015.
- НИН*, недељник, Београд, 2015.
- Печай*, недељник, Београд, 2015.

Весна Д. Филиповић

ДЕВЕРБАТИВНЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ С КАУЗАЛЬНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ И ЛИТЕРАТУРНО- ХУДОЖЕСТВЕННОМ СТИЛЯХ

Резюме

Предметом предлагаемой работы являются девербативные существительные в качестве конденсатора предложения с каузальным значением в публицистическом и литературно-художественном стилях сербского языка. Научный, официально-деловой и журналистский стили характеризуются употреблением девербативных существительных в качестве конденсатора, в то время как их употребление в литературно-художественном стиле менее характерно. В последнее время у нас повелилось много работ о номинализации, однако, перед наукой остается задача рассмотреть и описать процесс номинализации на материале корпуса разнообразных функциональных стилей.

Цель данной работы – описать, рассмотреть и сравнить употребление конструкций с девербативными существительными с значением каузальности в литературно-художественном стиле на основе соответственной научной литературы и анализа материала современной сербской художественной литературы, определенных ежедневных газет и еженедельных журналов. Целью работы является и сравнение полученных результатов с уже доступными данными в литературе о девербативных существительных в качестве конденсатора значения предложения.

На основе проанализированного материала замечается, что каузальное значение, рядом с темпоральным, является одним из самых частотных значений, подвергающихся процессу номинализации. Проанализированный материал показывает, что публицистический стиль оказался более подходящим для номинализации, с другой стороны, проанализированный материал литературно-художественного стиля показывает, что процесс номинализации ни в коем случае не может быть незначительным в языке литературы.

Ключевые слова: сербский язык, языковая конденсация, номинализации, девербативные существительные, каузальное значение, литературно-художественный стиль, публицистический стиль.